

TERMINOLOGIE GEOGRAFICĂ ȘI TOPONIMIE. NOTE CRITICE

MIRCEA CIUBOTARU

Observațiile, comentariile și soluțiile pe care le propunem mai jos sunt prilejuite de apariția unui așteptat și util dicționar realizat de cunoscutul toponimist de la Chișinău, harnicul și respectabilul cercetător Anatol Eremia¹. Lucrarea ne apare ca o contribuție notabilă la cunoașterea mai bună a terminologiei geografice românești și, în special, basarabene. Din *Prefață* aflăm că materialul lexical și toponimic regional a fost cules din aproape 2000 de localități din Basarabia și din regiunile Cernăuți, Odesa și Vinnița din Ucraina, unde există sate cu populație românească. Anchetele au fost efectuate de autor timp de 36 de ani (între 1968 și 2004), fapt ce constituie o performanță absolută în cercetarea lingvistică (și nu numai), fiindcă, după știința noastră, nici un alt „terenist” român nu a străbătut vreodată atâtea sate și orașe, practic o întreagă provincie istorică. Această constatare ne obligă să ne imaginăm numai (din păcate!) cantitatea și diversitatea numelor proprii cuprinse în *Fișierul toponimic general* realizat și păstrat la Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei, din care vor trebui să iasă cândva la iveală și tomurile dicționarului toponimic basarabean. Cercetarea a pornit cu un *Chestionar toponimic* propriu (1967), pentru completarea și controlul ulterior al materialului avându-se în vedere și chestionarele lui M. Homorodean (1964) și Dragoș Moldovanu (1978), iar *Lexiconul termenilor entopici* (1931) al lui T. Porucic îl presupunem ca nucleu al prezentului dicționar. Autorul ne asigură că a utilizat toate metodele cunoscute îndeobște de toponimiști (observarea terenului, conversația liberă cu subiecții, consemnarea denumirilor pe hartă și ancheta cu chestionarul, întrebările fiind puse indirect și apoi direct). Structura dicționarului de termeni entopici, în consens cu normele elaborate de toponimiștii bucureșteni și expuse de regretatul Gh. Bolocan, urmărește comunicarea multiplelor aspecte ale expresiei și conținutului termenilor: forma cuvântului-titlu, accentul, categoriile

¹ *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, [Editura] Știința, 2006, 236 p.

gramaticale, genul, numărul, sensurile, frecvența sau variația diatopică și diastratică, variantele fonetice și derivaționale, sinonimele, precum și etimologia (p. 11–12). Pentru termenii excerptați din literatura de specialitate (glosare, dicționare de limbă, texte literare sau științifice) se indică sursele, iar pentru cei înregistrați în anchetele personale se consemnează localitățile respective. Bibliografia consultată și utilizată este bogată, iar tehnica lexicografică, cu unele insuficiențe, dovedește stăpânirea mijloacelor specifice domeniului abordat.

Un scurt capitol introductiv, *Terminologia entopică: aspecte și procedee onomasiologice* (p. 6–10), reamintește, sistematizează și exemplifică mai multe chestiuni care privesc relațiile dintre planurile lexical, antroponimic și toponimic, importanța variantelor dialectale ale entopicelor, transferul numelor de locuri prin metonimie, distincția dintre metafora lexicală și cea toponimică, gruparea onomasiologică a entopicelor în funcție de particularitățile fizico-geografice ale obiectelor desemnate.

Concluzia autorului privitoare la terminologia geografică populară înregistrată în Moldova din stânga Prutului este că aceasta se dovedește a fi parte integrată a lexicului limbii române și infirmă existența unui presupus specific, altul decât cel regional și dialectal, care ar justifica, în opiniile unor pseudolingviști aserviți intereselor separatiste, admiterea unei limbi moldovenesti.

1. Probleme terminologice și metodologice

1.1. Lucrarea își propune să prezinte lexicografic termenii geografici din limba română, „atât termenii literari de strictă specialitate, cât și termenii de circulație restrânsă, cu caracter regional, local” (p. 4). Cei dintâi au fost excerptați din literatura de specialitate și din dicționare, ceilalți au fost înregistrați în anchetele menționate. Observăm, mai întâi, că opoziția formulată cuprinde doar perechea *literar vs regional*, în locul celor așteptate și admise de teoriile limbii, precum *literar vs popular* și *supradialectal (general, comun) vs dialectal* (eventual *regional* sau chiar *local*). În dihotomia enunțată astfel, apelative ca *baltă, câmpie, deal, șes, vale* etc. sunt înregistrate în *Dicționar* primind, de regulă, și calificativele corecte *lit.(erar)* sau/și *gener.(al)*. Se înțelege, deci, că termenii din prima categorie ar ilustra unitatea limbii române, atât în varianta cultivată, cât și în cea comună, în timp ce cuvintele regionale ar aparține doar subdialectului moldovenesc, de factură basarabeană. În cadrul termenilor literari, o categorie uneori precizată o constituie apelativele geografice neologice, indicate ca *livr.(ești)*. Toate aceste distincții diatopice și diastractice sunt necesare și prețioase, dar în unele exemple încadrările sunt neconvingătoare sau chiar suspecte. De pildă, fără îndoială că *latifundiu* este un termen literar, livresc, dar aprecierea că ar fi și general, cu sensul „moșie”, este inacceptabilă, după cum și considerarea ca sinonim a termenului *bătrân*, cu sensul

demult uitat 'parte a unei moșii răzeșești' (deși apelativul este încă păstrat în sintagme toponimice), pune sub semnul întrebării anume calități ale anchetelor sau fișării materialului. Faptul că nu sunt indicate localitățile de unde cuvântul *latifundiu* a fost înregistrat induce două ipoteze contradictorii: sau termenul este livresc și, în mod firesc, de neregăsit în anchete, sau este cunoscut de toată lumea (general!), încât mențiunea punctelor de anchetă devine, iarăși normal, inutilă. Este de natura evidenței faptul că doar prima posibilitate este cea reală.

În abordarea unor termeni neologici, surprindem alte inconsecvențe sau inexactități. Astfel, la cuvântul-titlu *zonă* nu se indică nici caracterul său neologic, evident atât prin etimologie, cât și prin sursele citate, și nici vreo altă trăsătură diatopică. Pronunția populară sg. *zoană* și pl. *zoane*, precum și consemnarea termenului în două sate de la Cahul semnifică doar faptul că multe neologisme au pătruns în uzul comun prin școlarizare și alte împrejurări (de pildă, *lot*, din fr. *lot*, s-a generalizat rapid în toată țara cu prilejul împrumutărilor de după 1921, după cum și zonele de protecție a căilor ferate și șoselelor au adus la cunoștința generală cuvântul *zonă*), dar rămâne neexplicată situația că doar la Cahul, nu și în alte localități, a fost înregistrat termenul, care ne apare astfel ca local (nici măcar regional!).

Sub *vulcan*, literar (= neologism) și general (?; obiecția de mai sus reapare), s-a înregistrat, la Alexândreni-Edineț, un toponim *Vulcanul*, cu definiție ciudată: movilă mocirloasă. Nu putem să ne imaginăm cum ar putea fi o mică formă de relief pozitiv... mocirloasă, dar putem să bănuim o informație denaturată și contrafăcută: poate, un informator mai instruit (învățător sau profesor localnic) se va fi referit la un ochi (vezi *sub voce*) pe care îl va fi considerat... vulcan noroios (ca aceia din manualele de geografie). Dacă toponimul este totuși real, o etimologie mai plauzibilă ar trebui să ia în considerare mai curând un nume de persoană, *Vâlcan*, distorsionat prin etimologie populară. Când informațiile sunt atât de precare, presupunerile se insinuează cu necesitate. Din motive deja invocate, nu putem accepta nici aprecierea termenilor *casadă*, *mamelon* ca generali, nici ca semnificativ faptul că niște subiecți de la Criva și Saharna au știut ce înseamnă *catacombă*, iar alții de pe la Orhei considerau că o crăpătură mare în malul stâncos al unui râu ar fi o... falie!

1.2. Printr-un glosar regional al lui T. Porucic, s-a generalizat în studiile de toponimie românească apelativul *entopic*. „Prin proprietățile entopice ale solului trebuie să înțelegem acele caractere ale lui, cari sunt condiționate de situația lui topografică...”², așadar cuvântul este sinonim cu *termen geografic*, sintagmă utilizată de câteva ori de același autor. Și Gh. Bolocan consideră că termenii entopici sunt cuvintele „care au legătură cu situația topografică, cu hidrografia

² *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, Chișinău, 1931, p. 3-4.

locală, cu expunerea către soare, cu așezările omenești și cu alte fenomene geografice ale solului”³. Prin extensie, apelativul *entopic* este folosit uneori pentru a desemna orice cuvânt comun ce poate deveni toponim sau un determinat în sintagme toponimice, precum apelativele *coșer*, *gard*, *odaie*, *standoală*, *stejar* etc., care nu desemnează obiecte geografice propriu-zise⁴. Probabil pornind de la sensul din limba greacă al cuvântului *entópios* „local, indigen”, Anatol Eremia folosește termenul *entopice* în mod imprecis și contradictoriu, când ca „termeni geografici populari, cu caracter regional, local” (p. 4), majoritatea având totuși „o largă răspândire în spațiul etnolingvistic dacoromân” (p. 7), așadar depășind specificul local, când admițând că ar exista un lexic general-comun care ar cuprinde, ca și lexicul entopic, „termeni și cuvinte ce denumesc obiecte topografice și locuri aparte” (p. 9). Ca urmare, nu este clar, pentru noi, dacă apelative precum *câmpie*, *coastă* (absent în acest *Dicționar*), *deal*, *vale* sunt entopice (nefiind termeni regionali sau locali) și nici dacă termeni neologici, desemnând trăsături fizico-geografice, ca deja menționatele cuvinte *falie*, *mamelon*, *zonă*, care nu aparțin lexicului general-comun și nici celui regional, ar putea fi entopice. După părerea noastră, termenul *entopic* trebuie utilizat doar cu sensul „termen geografic”, indiferent dacă este popular sau literar, local, regional sau general (comun).

1.3. „Desemantizarea unor unități lexicale și obținerea unor noi semnificații în procesul de nominație a realităților lumii obiective constituie obiectul de studiu al disciplinei lingvistice numite onomasiologie” (p. 6). Afirmția este surprinzătoare, fiindcă cercetarea sensurilor cuvintelor, ca de altfel întregul demers lexicografic, inclusiv cel de față, se realizează din perspectiva contrară, semasiologică. Perspectiva onomasiologică se evidențiază în *Dicționar* doar prin faptul că autorul adună în lucrarea sa un anumit segment al lexicului limbii române, anume terminologia geografică.

1.4. Problema privind existența metaforei toponimice este controversată și adesea inexact exemplificată. Unii autori consideră că procesul semantic și stilistic al metaforizării se realizează la nivel lexical (de exemplu, de la sensurile de bază ale cuvintelor *căldărușă*, *căuș*, *ochi*, *poliță*, *scaun*, *stog* sau *tarniță* se creează entopicele corespunzătoare desemnând anume forme de relief, termeni utilizați apoi ca atare în funcție toponimică), alții admit că metafora se poate constata și la nivel onomastic, în momentul denominației propriu-zise. În opinia noastră, în accepție riguroasă, metafora toponimică poate fi considerată doar în această ultimă ipostază, numai dacă procesul figurativ poate fi exclus, cu argumente sigure, la

³ *Dicționarul entopic al limbii române*, în „Studii și cercetări de onomastică” (SCO), Craiova, I, 1995, nr. 1, p. 67.

⁴ *Chestionar toponimic și entopic general, cu un glosar de entopice onomasiologic*, Iași, 1978, elaborat de Dragoș Moldovanu.

nivelul semnificării. Așadar sunt metafore toponimice nume precum *Babele* (din Bucegi) sau *Raiul* (de la Găureni, azi Văleni, com. Țibănești, jud. Iași). Anatol Eremia prezintă această chestiune în mod contradictoriu, pe de o parte considerând că toponimele metaforice „reprezintă formații lexicale din limba comună”, dar, pe de altă parte, afirmă că „prin metaforizare au luat ființă diferite categorii de nume topice” (p. 9), ilustrate cu exemplele *Berbecii*, movile, *Burduhanul*, deal, *Calul*, deal, *Căldărușa*, vale, *Căușul*, lac, *Oușorul*, movilă, *Șarpele*, vale, *Zmeul*, lac etc. Noi considerăm că toponimele invocate exemplifică două momente diferite ale figurației metaforice: a) în entopice rezultate prin comparație la nivel lexical, de pildă în termeni utilizați pentru denumirile *Căldărușa*, *Căușul*, *Colacul*, *Covățelele*, fapt dovedit chiar de înregistrarea în acest *Dicționar* a cuvintelor comune corespunzătoare, desigur și *Potcoava*, entopic neconsemnat însă aici, poate și *Oușorul*, dacă toponimul este într-adevăr un entopic *oușor*, diminutiv al unui alt entopic *ou* (?), și nu cumva un diminutiv de la *oaș* (vezi *infra*); b) într-o metaforă toponimică propriu-zisă, surprinsă doar în toponimul *Cămila*, denumirea unui deal cu două movile pe coama sa (un entopic *cămilă* nu este atestat). Hidronimele *Șarpele*, *Șerpoaica* și *Zmeul* nu trebuie citate ca metafore, fiindcă motivarea denumirii unor ape prin prezența șerpilor (în *Zmeul* recunoaștem sensul primar din slavă al cuvântului *zmeu* sau vechi *zmeiu* „șarpe”) nu este de natură metaforică. Avem mari rezerve și asupra explicării toponimului *Calul* (p. 9) printr-un presupus entopic *cal* „deal lung, întins, trăgănat”, rezultat din *cal*, prin metaforizare (p. 33), fiindcă mai multe nume de locuri *Calul* și *Iapa* din Moldova istorică indică de fapt foste locuri de pășunat al cailor și iepelor. Nu suntem convinși nici de explicația denumirilor a două movile de la Avrămeni (jud. Bălți), *Ursul* și *Ursoaica*, „pentru că din depărtare semănau imaginar cu aceste animale” (p. 9), și nici nu satisface afirmația generală că prin metaforizare au luat ființă toponimele *Berbecii*, *Burduhul* și *Burduhanul*, denumind movile și dealuri, fapt ce sugerează ideea că ar exista asemănări între aceste forme de relief și niște berbeci sau burdufuri. Aceste ultime exemple atrag atenția asupra faptului că, în tentativa de identificare a unor metafore toponimice, trebuie avută în vedere și metaforizarea (prin porecle) care se produce la nivelul antroponimic, interpus nivelurilor lexical și toponimic. Astfel, dacă un teren se numește (*La*) *Șoarec*, ca acela din com. Băcești, jud. Vaslui, nu rezultă că există vreo asemănare, nici măcar imaginară, între animal și terenul astfel denumit. Existența unui proprietar cu numele-poreclă *Șoarec* explică perfect denumirea locului. O documentare mai atentă ar putea, credem, dovedi originea antroponimică și a oronimelor mai sus menționate.

1.5. Terminologia referitoare la categoriile toponimice nu este general acceptată și nu contestăm utilizarea cuvântului *floronimice* pentru denumirile locurilor acoperite cu vegetație (p. 10), deși ni se pare mai potrivit termenul

dendronime măcar pentru păduri, huceaguri, rediuri, livezi sau copaci izolați. Nu considerăm însă că prezența sau absența vegetației ar caracteriza „natura” terenului (p. 10), exemplificată de termeni ca *aluniș*, *ciritei*, *huceag*, *pârjoliște*, *suhat*, *ulmet* etc., în timp ce cuvinte precum *aninuș*, *năvolocă*, *sărătură*, *secătură* și altele ar indica „particularități și însușiri ale obiectelor și locurilor desemnate”, care nu ar constitui o „natură” a terenului (p. 10).

2. Probleme semantice și etimologice

Una dintre chestiunile cele mai importante, cu consecințe în întreaga lexicografie română, pe care le evidențiază *Dicționarul* dlui Anatol Eremia este aceea a sensurilor înregistrate și transmise pentru viitoarele lexicoane ale limbii române. Mai mult decât în oricare alt domeniu onomasiologic al vocabularului românesc, terminologia geografică și inventarul toponimic echivalent sunt afectate de fenomenul resemantizării numelor de locuri, asupra căruia a atras atenția Dragoș Moldovanu⁵. Punând întrebări insuficient de clare sau nedistingând în răspunsurile subiecților confuzia obișnuită între cerința termenilor pentru obiectele geografice (– *Cum se numește o pădure de stejar ? – Se cheamă dumbravă.*) și explicarea sensului toponimelor (– *Ce înseamnă Dumbrava ? – Un deal cu vie.*), în cazul unor entopice ieșite din uz sau puțin cunoscute într-o anumită zonă, unii cercetători mai vechi, dar și mai noi, de regulă dialectologi, au introdus în lexicografia toponimică și generală sensuri fie evident eronate, fie suspecte de neautenticitate. Ilustrativ este mult citatul și apreciatul *Lexicon* al lui T. Porucic, de unde selectăm: *braniște* „loc acoperit cu nuci” (p. 64), *colnic* „poiană lungă și îngustă” (p. 65), *gorodiște* și *grădiște* „deal mic și lungăreț” (p. 27), *laz* „loc deschis și larg” (p. 22), *seliște* „loc step” (p. 51) etc. Petre V. Rotaru și George Oprescu au adunat fără discernământ în *Lexiconul toponimic* din 1943 toate aceste greșeli, sporindu-le numărul prin contribuție proprie: *hei* „localitate, sat” (p. 126) etc.

Și în *Dicționar*, surprindem asemenea devieri de sens, unele rezultate din resemantizări ale toponimelor, altele din necunoașterea suficientă a realităților istorice revoluate sau a înțelesurilor unor termen ieșiți din uz etc. Considerăm că autorul ar fi trebuit să cenzureze informațiile evident eronate preluate din sursele citate și pe cele furnizate de subiecții anchetelor sale, evitând astfel să le pună sau repună în circulația lexicografică și să le dea și girul autorității sale științifice. *Dicționarul* ar fi câștigat mult în valoare, dacă s-ar fi limitat la înregistrarea terminologiei regionale, bine verificată prin anchete, fiindcă balastul de informație dubioasă nu contribuie la progresul cercetării. Prezentăm mai jos doar exemple

⁵ *Un fenomen ignorat în anchetele dialectale: resemantizarea toponimelor*, în ALIL, XXX, 1985, p. 23–32.

ilustrative pentru această importantă problemă a vocabularului limbii române, cu observațiile istorice și etimologice lămuritoare:

acaret „lot de pământ (1–2 ha) dăruit de părinți”, citat după un dicționar dialectal basarabean. Sensul este complet eronat și nu necesită nici un alt comentariu;

alișverîș înseamnă „vânzare, negoț, vânzare” (DEX), dar expresia *pământ de alișverîș* nu are înțelesul de „pământ de vânzare-cumpărare, moșie care trece de la un stăpân la altul”, ci de „pământ de pe care se obține un produs destinat vânzării” (altul decât cel obținut pentru hrana obișnuită a țaranului), de pildă legumele de grădinărie, tutunul, sau chiar de „pământ lucrat, care aduce câștigul produselor de bază ale hranei”. Citatele selectate sugerau această interpretare, evidentă în numeroase documente istorice⁶;

analog „teren nelucrat, lăsat pentru păscut; pârloagă”, conform aceluiași dicționar dialectal basarabean, este considerat cu etimologie necunoscută. Am clarificat sensul și etimologia termenului, împrumutat din neogreacă cu forma *analoghiia* și cu înțelesul de „cotă-parte proporțională” din pădure, din poieni sau fânețe, adică partea dintr-o moșie corespunzător proporțională terenului agricol stăpânit, după spița neamului, de un răzeș⁷;

arcaci este înregistrat cu trei sensuri: 1. Ramificație a unei văi; crac de pârâu; 2. Parte a unei ape curgătoare îngrădită pentru creșterea sau păstrarea peștelui; 3. Adăpost pentru oi pe timp de iarnă într-o vâlcea, într-un hârtop. Acest termen conservă o certă resemantizare a cărei direcție este greu de deslușit acum. B.P. Hasdeu a înregistrat cel dintâi cuvântul *arcaci*, cu sensul „vallée, terrain abrité” dedus din contextul „un loc îndosiat cum e un arcaci, adecă vale”, înregistrat la un cioban din Covurlui⁸, și a indicat etimonul tc. *arkaç* „versant ou pied d'une montagne”⁹. Lazăr Șăineanu, citând EMR, îl glosează ca „vale sau loc adăpostit, la ciobanii din Moldova”¹⁰, DA, I, preia definiția lui Hasdeu (cuvânt dialectal), iar Alexandru Ciorănescu înregistrează sensurile 1. Îngrăditură pentru oi; 2. Îngrăditură făcută în apă pentru prins pește și trimite tot la Hasdeu pentru etimon¹¹. În *Chestionarul* lui Dragoș Moldovanu, *arcaci* este menționat între răspunsurile posibile la întrebarea nr. 374 referitoare la scobiturile adânci și alungite de pe coasta unui deal, dar și la întrebările nr. 853, 854 și 856 care caută termeni pentru adăposturile (de iarnă) ale oilor și mieilor (nu și pentru îngrăditurile de prins pește, cf. nr. 885)¹². Cuvântul, considerat (și) din domeniul păstoritului, nu este menționat într-o

⁶ De pildă, în *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, ediție de Corneliu Istrati, Iași, 1979, *passim*.

⁷ Mircea Ciobotaru, *Lexic și onomastică în centrul Moldovei* (II), în vol. *Români majoritari/Români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*, volum îngrijit de Luminița Botoșineanu, Elena Dănilă, Cecilia Holban, Ofelia Ichim, Editura ALFA, Iași, 2007, p. 61–63.

⁸ Toponimele formate cu termenul *arcaci* sunt foarte numeroase în fostul ținut al Covurluiului, dar nu apar exclusiv în acest ținut, cum aprecia geograful V. Sficlea, citat, în consens cu acesta, de Paul Păltânea, care inventariază acolo 19 asemenea locuri, consideră ca entopicul ar avea doar sensul „vale scurtă”, ca adăpost pentru oi, și încearcă să deducă originea turcă osmanlăie, nu turanică, a cuvântului printr-o atestare veche a toponimului *Odaia lui Ibrahim* (1603), care dovedește prezența negustorilor turci în zonă, pentru creșterea și cumpărarea oilor. În concluzie conjecturală, neformulată expres, *arcaci* ar fi, de asemenea, un cuvânt de aceeași origine și vechime (secolul al XVI-lea): *Însemnări despre „arcaci”*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (Iași), VII, 2007, p. 387–391.

⁹ *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, București, [f. a.], col. 1492.

¹⁰ *Influența orientală asupra limbii și culturai române*, II, București, 1900, p. 395.

¹¹ *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura SAECULUM I.O., 2001, p. 47.

¹² *Chestionarul toponimic și entopic general* al lui Dragoș Moldovanu adună un număr foarte mare de entopice și apelative, dintre care multe sunt resemantizate și nu sunt, în mod evident, sinonime cu alți termeni, inventarierea având ca scop tocmai verificarea, confirmarea sau infirmarea

monografie a terminologiei acestei ocupații¹³. Sensul din limba turcă este preluat de Hasdeu și Șăineanu dintr-un lexicon turc-francez¹⁴ al cărui autor declară că a folosit materiale culese de un lingvist turc din fondul „vulgar” al limbii turce¹⁵. Aceste informații generează întrebări la care nu putem răspunde fără certitudinea semantismelor cuvântului *arcaci* în limba de origine, care, după opinia lui Hasdeu, nu este turca osmanlăie, ci o altă limbă turanică, probabil cumana. Dacă în turcă *arçaç* înseamnă într-adevăr „versant sau picior de munte/deal”, urmează că și în română sensul inițial va fi fost similar, acela de „loc adăpostit într-o văiuță, pe o coastă de deal”, iar înțelesul de „adăpost pentru oi” ar fi rezultatul unei resemantizări. Se opune acestei interpretări faptul că sunt puțin probabile împrumuturi din turcă pentru formele de relief, iar extensia resemantizării și spre construcțiile pentru prins pește în râuri (adică gardurile, îngrăditurile) nu este posibilă. Dacă, în pofida sensului consemnat de dicționarul turc-francez menționat, considerăm că totuși arcaciul era și la turci/turanici un adăpost pentru oi, urmează că sensul geografic este urmarea unei resemantizări. Această posibilitate este în concordanță cu împrumuturile turcești din domeniul păstoritului (*cioban, câșlă, odaie, perdea, saia*) și ar explica și utilizarea cuvântului *arcaci* pentru desemnarea unei tehnici de pescuit. Admiterea acestei interpretări presupune însă constatarea aceleiași direcții a resemantizării și în turcă, fapt posibil fără dificultăți. Sursele documentare disponibile nu ne îngăduie însă o certitudine absolută în această privință. Înregistrarea termenului *arcaci*, precum și a toponimelor *Arcaciul cu Stuf*, *vâlcea*, *Arcaciul de la Răsărit*, ramificație de vale, și a altor trei nume exclusiv în zona orașului Cahul și în sate din lunca Prutului este încă un argument pentru identificarea sensului pastoral primar¹⁶, dar creează o altă problemă. *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. II¹⁷, harta nr. 203, înregistrează în zona Cahulului exclusiv termenii pastorali *stână* și *târlă* și nu cunoaște deloc cuvântul *arcaci*, în timp ce în prezentul *Dicționar* situația este inversată: se înregistrează *arcaci*, dar nu apar *stână* și *târlă*, ci doar un singur loc *Târliște*, la Cahul. Considerând că anchetele dialectală și toponimică au fost făcute profesionist, ar urma cu necesitate concluzia că termenul (și toponimele cu determinatul) *arcaci* au în lucrarea lui Anatol Eremia doar sensul geografic „vâlcea” (pe care ALRR Bas. nu-l consemnează, fiindcă nu și-ar avea loc în harta menționată). Dacă aceasta este situația reală, atunci ea trebuia clarificată și lexicografic în *Dicționar*. Problema semantică creată de acest termen nu este închisă pentru cercetare;

balcan este foarte probabil un entopic de origine turcică și nu rezultat prin apelativizare din oronimul *Balcani*, fiindcă este greu de admis faptul că un toponim străin, cunoscut doar prin instrucție școlară, a putut deveni un termen popular în centrul Moldovei. Toponimele menționate, *Balcanul* și (*În*) *Balcani*, ar putea avea și o bază antroponimică, numele de familie *Balcan* fiind destul de răspândit în Moldova (1108 de ocurențe numai în Moldova din dreapta Prutului¹⁸);

sensurilor printr-o anchetă profesionistă. Preluarea ca atare din acest instrument de lucru a sensurilor conduce la o și mai mare confuzie semantică în terminologia geografică românească.

¹³ Ion Popescu-Sireteanu, *Termeni păstorești în limba română*, I, Iași, Princeps Edit, 2005.

¹⁴ Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français*, I–II, Paris, 1891–1898.

¹⁵ Cf. Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, I, 1900 (vezi Bibliografia).

¹⁶ De altfel, în *Marele dicționar geografic al României*, I, București, 1898, p. 101, în definirea unui loc izolat *Arcaci*, de la est de satul Barcea (jud. Covurlui), „unde au trecut și s-au adăpostit turmele de oi, înțelegându-se sub numele de *arcaci* adăpostul oilor (târla)”, sensul cuvântului ca termen pastoral este explicat. Al. Obreja, în *Câteva toponime rare din Podișul Moldovenesc*, din *Lucrările simpozionului de toponimie* – București, iunie, 1972 –, București, 1975, p. 61, a interpretat, corect, transferul numelui de loc de târlă asupra unei văi și a Dealului Arcaci.

¹⁷ Apărut la Chișinău în 1998, sub redacția lui Vasile Pavel. Cf. și Ion Popescu-Sireteanu, *op. cit.*, p. 432.

¹⁸ Cf. *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România*, redactor responsabil Teodor Oancă, vol. 1, A–B, Craiova, Editura Universitaria, 2003.

bărăgan „regiune pustie; loc întins, sterp” este un termen suspect de neautenticitate populară. Acest toponim, considerat de unii cercetători de origine cumano-pecenegă¹⁹, este rezultatul unei extensii culte, târzii, de la un toponim local, devenit notoriu în trecutul mai îndepărtat. În 1525 septembrie 11, Bărăganul era doar o moșie²⁰ de la nord-vest de Călărași, numită apoi *Cureștii*, astăzi satul Mihai Viteazul, din com. Vlad Țepeș, jud. Ialomița. În 1579 noiembrie 10, drumul Bărăganului este atestat ca despărțind această moșie de satul Lușșanul²¹. Satele fiind foarte rare în zonă, un han frecventat din *gura Bărăganului* (desigur o vale), de la Dor Mărunt, reper amintit de Al. Odobescu în *Pseudokinegetikos* (1874), a făcut foarte cunoscut acest nume, care s-a extins, astfel încât la sfârșitul secolului al XIX-lea desemna, din perspectiva geografilor, un teritoriu de cca 250500 ha, între râul Ialomița (la nord), zona satului Lușșan și Mihai Viteazul (la sud), aproape de râul Mostiștea (la vest) și canalul Borcea (!) (la est)²². G. Murgoci (1902) și G. Vâlsan (1915) au extins și mai mult denumirea *Bărăgan*, inclusiv pentru câmpia de la nord de Ialomița, până în Câmpia Siretului, astfel încât acest regionim este considerat azi ca nume al celei mai mari părți a Câmpiei Române, având două subunități geografice: Câmpia Brăilei și Câmpia Mostiștei²³. Prin instrucție școlară, *Bărăganul* a devenit un toponim de notorietate națională, s-a apelativizat și s-a resemantizat cu un sens dedus din caracteristica sa fizico-geografică. Lui B.P. Hasdeu i se datorează în mare măsură difuziunea erorii de a interpreta toponimul ca apelativ („lieu inculte, désert en général”, apud A. de Cihac, care, cel dintâi, interpretează ca apelativ regionimul *Bărăgan* dintr-un context găsit la Anton Pann²⁴) și de a propune o motivare fantezistă a denumirii. Mai întâi, constatăm că toate contextele citate de Hasdeu pentru atestarea cuvântului (în literatura populară, la Anton Pann, V. Alecsandri) cuprind exclusiv numele propriu și niciodată un eventual entopic *bărăgan*. Pentru a susține etimologia sa (*bărăgan* < *bărag* < *bărac* + suf. *-an* < *bară* ‘baltă’), Hasdeu emite o enormitate, anume că regiunea întreagă era privită dintotdeauna ca o baltă și că „Bărăganul nu este altceva decât o imensă mlaștină secată, care a rămas nesănătoasă și neroditoare”²⁵. O asemenea ipoteză induce concluzia că toponimul conservă eventuala memorie a denominărilor dintr-o vârstă geologică a Câmpiei Române, când aceasta abia ieșise din Marea Sarmatică. Cu îndreptățire, DA, I, 1913, nu reține cuvântul, dar cutia Pandorei era deja deschisă, căci T. Porucic îl impune ca entopic²⁶, fie culegând informațiile sale de la învățători sau alte persoane care puteau ști ceva despre regionimul *Câmpia Bărăganului*, creat și răspândit deja de lingviști, geografi și cartografi, fie, mai curând, apelând la propriile sale cunoștințe geografice. La origine, *Bărăgan* este un antroponim, așa cum au observat unii lingviști²⁷, destul de frecvent atestat în

¹⁹ I. Conea și I. Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie péchénegue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube*, în *Contributions onomastiques*, Bukarest, 1958, p. 168.

²⁰ DIR, B, XVI/1, p. 192, nr. 198.

²¹ *Ibidem*, XVI/4, p. 425, nr. 427. Reconfirmări în *ibidem*, p. 436, nr. 436 (1579 decembrie 12) și XVI/5, p. 11, nr. 11 (1581).

²² *Marele dicționar geografic al României*, I, București, 1898, p. 319–320. Dicționarul preia textul din *Dicționar geografic al județului Ialomița*, Târgoviște, 1897, de Ion I. Provianu. Aici se afirmă, fără vreo confirmare documentară sau cercetare în teren, că „prin multe județe ale țării, poporul român dă nume de *bărăgan* oricărui loc sau câmp mai întins”.

²³ Vintilă Mihăilescu, *Dealurile și câmpiile României*, București, 1966, p. 301, și Victor Tufescu, *România. Natură, om, economie*, București, 1974, p. 180.

²⁴ *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, [II], 1879, p. 6 (s.v. *balagan*; sic!).

²⁵ *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1893, col. 2482.

²⁶ *Lexiconul...*, p. 21, 36, 51.

²⁷ Cf. I.-A. Candrea, *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra Olteniei și Banatului*, București, 192–1928 (curs universitar), p. 132, și N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 195.

documente istorice²⁸ și regăsit în secolul al XIX-lea ca nume de locuri (un deal, un pisc, o poiană, o luncă, două văi) și în fostele județe Olt, Muscel și Vâlcea²⁹, toponime care nu pot fi explicate printr-un presupus entopic³⁰. Derivatul *Bărăgănoiu* (sat în jud. Olt) este încă un argument în acest sens. Așadar, etimologia falsului entopic în Dicționar este corectă (din top. *Bărăgan*, prin apelativizare), dar termenul ar trebui calificat ca literar (științific) și nu popular (cf. *prutej* < *Pрут*). Rămâne obscură etimologia antroponimului *Bărăgan*;

bobeică este corect definit, dar se reproduce, fără cenzură, un sens imposibil („un fund de vale adâncă sub o bâtcă”), înregistrat în DA și semnalat de Dragoș Moldovanu, pe bună dreptate, ca rezultat al unei resemantizări. Dumitru Loșonți³¹ nu exclude totuși sensul „vale adâncă”, opinie surprinzătoare la un cercetător autentic, cu experiență în ancheta toponimică;

bucovină trebuie exclus din inventarul termenilor entopici, fiindcă nu există nici o atestare certă a cuvântului în documente sau în anchete dialectale și toponimice. Exemplele sunt găsite exclusiv în documente slavone și, de altfel, nici DERS nu reține un element românesc *bucovină* în astfel de texte;

budă este înregistrat în nouă localități ca entopic, cu sensurile cunoscute din DA și DLRLC, și ca toponim în alte locuri. Avem serioase rezerve asupra exactității anchetei, sensurile și etimologia fiind clar preluate din DA, I, și din întreaga literatură toponimică. În trei articole³², am constatat că DA a impus prin două atestări ale cuvântului *budă*, greșit interpretat, sensurile „casă sărăcăcioasă” și „prăvălie”, primul înțeles al termenului fiind apoi considerat de toți toponimiștii ca stând la originea a numeroase toponime din Moldova, Muntenia și Oltenia. Cu o documentație bogată am dovedit că acestea desemnau, de fapt, exploatarea de silivă sau de potașă, numite *bude* în secolele al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Toponimele *Buda*, *Buda Veche* și *Valea Budei*, înregistrate de Anatol Eremia, nu par a indica altceva, dar rămân de verificat informațiile consemnate în cele nouă localități, referitoare la existența sensurilor „casă sărăcăcioasă” și „locuința pădurarului” a termenului *budă*, pentru a constata eventuale erori rezultate fie din sugerarea răspunsului prin întrebare directă, fie din utilizarea unor informatori intelectuali, fie din apelativizarea unor toponime *Buda*. Confirmarea acestor sensuri ar însemna atestarea lor într-o zonă destul de restrânsă a spațiului limbii române, în timp ce ne-am aștepta să le regăsim pe întreg teritoriul de influență ucraineană, fie în anchete dialectale, fie în documente scrise. Oricum, rămâne inexplicabil faptul că un cuvânt (*budă*) care ar desemna obiecte foarte prezente în orizontul de percepție și interes al oamenilor, anume casele sau construcțiile sărăcăcioase, nu apare niciodată în miile de acte cunoscute referitoare la tranzacții imobiliare, moșteniri, danii sau cuprinzând descrieri ale teritoriului (hotarnice și planuri de moșii, evocări literare etc.) și nici în glosarele regionale publicate până în prezent;

bujdă, *bujlă* (ca și *bojdeucă*, făcut cunoscut de I. Creangă, dar negerăsit în anchete) și *butcă* sunt variante autentice, probabil ale apelativului *budă*, împrumutate ca atare dintr-un grai ucrainean

²⁸ De exemplu, în sintagma *Puțul lui Bărăgan* (1615, Oltenia), menționat de B.P. Hasdeu, *op. cit.*, col. 2483.

²⁹ *Marele dicționar geografic al României*, I, p. 320.

³⁰ *Dicționarul toponimic al României. Oltenia* (DTRO), I, A–B, Craiova, Editura Universitară, 1993, s.v. *Bărăganu*⁴, acceptă cu multă ușurință etimologia lui Hasdeu pentru un imaginat entopic *bărăgan* care ar fi identificabil în unele toponime înregistrate, deși constată răspândirea mare a antroponimului, prin care s-ar explica totuși alte câteva toponime.

³¹ *Toponime românești care descriu forme de relief*, Cluj-Napoca, Clusium, 2000, p. 30.

³² *Toponimele Buda. Implicații lexicografice și metodologice*, în „Studii și cercetări de onomastică” (SCO), I, 1995, nr. 1, p. 113–137; *Arheologie și toponimie. Despre numele de locuri Buda și Cenușa/Cenușăria*, în „Arheologia Moldovei”, XX, 1997, p. 215–218; *Noi observații asupra apelativului budă și a numelor Buda, Budiște și Budișteanu*, în SCO, 4, 1999, p. 279–284.

(?), dar ne miră reticența autorului față de *bujlă*, considerat cu etimologie necunoscută, deși este înregistrat ca sinonim perfect al termenului de bază;

cascadă trebuie considerat termen literar, științific, și nu general;

cărvășărie este cu certitudine un cuvânt de origine turcă, dovadă fiind atestările vechi, astfel încât indicarea variantelor franceză, germană și rusă poate duce în eroare, insinuând o etimologie multiplă;

cheie, ca termen geografic, are un sens important omis, acela de „piatră de hotar, la colțurile a trei sau patru moșii vecine”, sens care se regăsește în zeci de toponime din Moldova istorică și care este cunoscut în Basarabia numai (?) prin entopicul *cheotoare*, care ar însemna „locul unde se întâlnesc hotarele a două (sau a[le] mai multor) moșii” (și nu însăși piatra de hotar, cheia – n.n.);

copău sau **copou** „înălțime lată și întinsă” este un presupus entopic, rezultat al unei mistificări datorată aceluiași T. Porucic, care a „transplantat” în Basarabia cunoștințele sale despre Copoul ieșean, după cum și vasluienii din perioada interbelică au ținut să aibă și ei un Copou, ca parc și loc de promenadă, după modelul menționat. Petre V. Rotaru și George Oprescu au preluat acest termen neconfirmat de vreo altă cercetare sau sursă documentară, apelativ intrat apoi și în *Chestionarul toponimic* (1978) elaborat de Dragoș Moldovanu. Acestea sunt singurele surse, de fapt doar una, primară, și pentru *Dicționarul* lui Anatol Eremia, care nu înregistrează termenul în anchetele sale, fiindcă, de fapt, nici nu-l putea găsi undeva. Etimologia este considerată necunoscută, astfel încât explicarea cuvântului trebuie să pornească de la toponimul ieșean, care este atestat începând din 5 mai 1575 în legătură cu viile de pe dealul Copoul³³. Este cert că ne aflăm în fața unui antroponim (neatestat însă în această formă), fiindcă numeroase locuri cu vii și livezi din hotarul vechi al târgului, pe dealuri și văi, amintesc de foști proprietari din secolele al XVI-lea sau al XVII-lea: Brânză, Coroi, Cozmoaia, Hrontea, Irimia, Piciorogan, Șorogari, Urșulea etc. Între aceștia, un Copău³⁴ sau, prin asimilare regresivă, Copou – poreclă bine cunoscută astăzi în numele de familie cu varianta *Copoi(u)* „câine de vânătoare”³⁵, apelativ cu baza în magh. *kopó* – este la originea denumirii *Dealul Copoului* pentru înălțimea din partea de nord a orașului actual Iași. Nu este exclus ca acesta să fi fost un vier ungar *Kopó* la viile domnești din hotarul târgului Iași³⁶ în jurul anului 1500, precum acei vieri de la Hârlău, cunoscuți în a doua jumătate a veacului al XV-lea³⁷;

³³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, I, Iași, 1999, p. 26, nr. 16.

³⁴ Această formă primară a numelui este atestată documentar: V.A. Urechia, *Istoria românilor*, II, București, 1892, p. 372 (*Copău*, anul 1775); Biblioteca Academiei Române, *Creșterea colecțiilor*, București, 1911, p. 249 (*drumul Copăului*, cca 1875).

³⁵ O legendă locală explica numele Copoului printr-o întâmplare fantezistă: soția lui Vasile Lupu s-ar fi ascuns de frica turcilor într-o scorbură de copac în pădurea de la Copou și ar fi fost găsită de căutătorii atrași de lătratul unui copoi: Gh. Ungureanu, *Iașul. Note istorice*, [1941], p. 23.

³⁶ Și C. Cihodaru considera că antroponimul *Copou* este un nume unguresc, ca și *Țicău* și *Ciurchi*, care sunt astăzi nume al unei străzi și al unui cartier din Iași: *Istoria orașului Iași*, I, Iași, 1980, p. 54. Atestările mult mai târzii ale acestora din urmă fac însă sigură originea românească a toponimelor. *Ciurchi* apare în sintagmele *Fântâna lui Ciuc* (1705 iunie 18 și 1710 aprilie 16), apoi *Fântâna lui Ciuchi* (1712 martie 12) și *Fântâna lui Ciurche* (1712 septembrie 3), la Ioan Caproșu, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, Iași, III, 2000, p. 260, nr. 291, p. 343, nr. 388, p. 373, nr. 424, p. 381, nr. 434, iar *Țicău*, care nu se confundă cu *Țiclău*, acesta într-adevăr de origine maghiară, și care este atestat abia în secolul al XIX-lea, trebuie pus în relație cu un cunoscut copist al unui letopiseț moldovenesc (1785), Ștefan Țicău: N.A. Ursu, *Contribuții la istoria literaturii române*, Iași, Editura Cronica, 1997, p. 230.

³⁷ DRH, A, II, p. 248, nr. 166 (28 mai 1470).

danie, în contextul *pământ de danie*, nu a însemnat altceva decât „pământ donat, dăruit”, niciodată și/sau „moștenit”; acesta este un sens secundar și parazitar, fiindcă o moșie dăruită putea fi moștenită;

delniță nu a avut vreodată și sensul „șanțul (cu îngrăditură) din jurul satului, care despărțea localitatea de țarină” și nu poate fi sinonim cu *hindichi* sau *șanț*. Dacă în unele localități între marginea satului și țarină existau niște delnițe, situația implică o resemantizare. De altfel, sub cuvântul-titlu *hindichi* nu regăsim un sinonim *delniță*, iar termenul *șanț* lipsește din acest dicționar;

dumbravă „luncă cu pădure și fânaț pe malul unui râu”; sensul este rezultatul unei certe resemantizări;

dună nu este un cuvânt general, ci literar-științific;

durduc pune probleme semantice și etimologice. Anatol Eremia identifică sensurile „râpă adâncă, prăpastie”, „cădere de apă, cascadă și sinonime precum *prăval*, *prag*, *săritoare*, în general termeni referitori la caracteristici ale albiilor apelor curgătoare. Dumitru Loșonți³⁸ contestă sensul „cascadă” și admite un înțeles consemnat în DTRO, II, p. 427, „vârf ascuțit din care se rupe și cade piatră, țanc ascuțit, stei de piatră”, așadar o formă de relief pozitivă. Cercetările noastre din bazinul superior al râului Bârlad³⁹, unde există câteva pâraie numite *Durduc*, toate străbătând numai șesuri, prin albiile lutoase, adânci, cu mici praguri și rupturi, confirmă sensurile înregistrate în Basarabia. Nu excludem însă nici celelalte explicații, pentru alte zone geografice, fiindcă nici etimologia entopicului nu este sigură. D. Loșonți trimite la un **durd* „ridicătură rotundă”, „obiect de formă rotundă”, Lucian Costin înregistrează apelativul *durduc* cu înțelesul „bruș, bulgăre”⁴⁰, iar Ovid Densușianu consemnează sintagma *măr durduc*, cu sensul probabil „rotund”⁴¹. A. Eremia vede în acest cuvânt un derivat regresiv de la (a) *durduca*. Și noi considerăm că baza lexicală este un termen onomatopeic, care este foarte apropiat de (a) *hurduca* și *hurduc*;

episcopie „parte de moșie care aparține episcopiei” este înregistrat cu un sens lexical imposibil, dedus greșit din două toponime *Episcopia*. Proba comutării este grăitoare: *Am vândut jumătate de episcopie* vs *Am vândut jumătate din Episcopia*. Suspectăm de aceeași interpretare eronată și informațiile de sub *economie*;

furiș este un adverb substantivat, derivat de la (a) *fura* (cf. *l-a furat apa*), nu de la *furie*;

grădiște – primul sens „ridicătură de teren rămasă în lunca unui râu în urma eroziunii”, fără atestări din anchete, trebuie cenzurat, fiind rezultat al resemantizării unor toponime *Grădiștea* (prezente și în Basarabia) sau, pur și simplu, al neînțelegerii unor contexte;

hlabnic și **hlabnic** sunt considerate două cuvinte diferite, fiindcă se propun etimologii și sensuri diferite, deși se afirmă „comunitatea de forme atestate [care] presupune identitatea [lor] etimologică”. Noi am arătat că aceste entopice sunt doar variante fonetice vechi, regăsite astăzi ca *vladnic* (acesta atestat în *Dicționar* doar prin hidronime din Basarabia), și am propus semantisme și o etimologie similare cu acelea admise și de Anatol Eremia: sl. est. *hlabnik*, „aluviune”⁴²;

holm are sensuri contradictorii, căci în zona cercetată de noi holmurile sunt, dimpotrivă, nu mici ridicături, mai mici decât dealurile și cu vârful rotunjit, ca niște dâmburi, ci, dimpotrivă, înălțimi impunătoare, dominând peisajul, ca Holmul din com. Poienari, jud. Neamț, sau cel de la Drăgușeni, jud. Iași;

³⁸ *Op. cit.*, p. 68–69.

³⁹ *Lexic și onomastică în centrul Moldovei* (II), în vol. *Români majoritari/Români minoritari...*, p. 6.

⁴⁰ *Graiuul bănățean*, Timișoara, 1926, p. 102.

⁴¹ *Graiuul din Țara Hașegului*, București, 1915, p. 316.

⁴² *Entopice de origine slavă din câmpul semantic al noțiunii „loc umed, mlăștinos” și reflexul lor toponimic*, în ALIL, XLII–XLIII, 2002–2003, p. 119–131.

ieliste, steliște și veliște, precum și varianta moldovenească *geliște* (în expresia *-a vântului*) sunt alofone și nu trebuiau lucrate separat, fapt ce a determinat diferențe de informație nejustificate și insuficienta corelare a acestora; doar *jeliță* și *steriță* sunt alte cuvinte, sinonime diferențiate prin sufix. Etimologia probabilă, dar considerată necunoscută a entopicelor *ieliste*, *jeliță*, *steriță* și *veliște*, este aceea propusă de DLR, t. XIII, partea a 2-a, sub *veliște*, unde se reconstituie v.sl. **vijalište* (cf. v.sl. *вижанца* „furtună”). Sensul „de baștină” înregistrat în DLR pentru *veliște*, în Transilvania (*De-aicea-i de veliște*; *Moștean din veliște*), impune distincții semantice și etimologice între termenii de mai sus, o omonimie fiind mascată de atracția paronimică. Este foarte probabil faptul că *jiliște*, cuvânt cu vechi atestări (începând din 1451, cf. DERS, p. 116) cu sensul „locuință” și etimonul bg. *žilište* (CADE)⁴³, a fost apropiat semantic și formal de *siliște* „loc de sat” și apoi de *veliște* prin analogie cu sensul „casa/locuința vântului”. Distorsiunea cuvintelor s-a produs în succesiunea: *jiliște* > *siliște* > *steliște* > *veliște*;

latifundiu nu poate fi sinonim cu *bătrân* și nici cu *răzeșie*; realitățile desemnate sunt incompatibile;

lojniță are o etimologie greu de contestat (ucr. *ložnica*), astfel încât propunerea *loază* + suf. *-niță* este inacceptabilă;

madem „construcție auxiliară; acaret” este înregistrat doar ca termen istoric (arhaism), cu etimologie necunoscută, deși DLR a indicat tc. *madem* și sensurile „minereu și metalul care este obținut din minereu” și „mină”; pentru sensul diferit propus în *Dicționar*, trebuiau citate contexte semnificative;

mustiște, cu etimologia (*a*) *musti* + *-iște*, este suspect de deformare prin atracție paronimică și resemantizare, fiindcă toponimele *Mostiștea* (< sl. *most* „pod” + suf. *-iște*, cf. DTRO, 4, p. 281), desemnând locuri mocirloase, care necesită poduri de trecere, pot fi ușor asociate cu verbul *a musti* (de apă); observația o facem sub rezerva verificării acestei posibilități prin anchete speciale;

ogлиндă, un presupus entopic cu sensul „coaste rezezi și golașe cu pante uniforme pe întinderi însemnate”, comunicat de același T. Porucic, suspectat de Iorgu Iordan de inexistență, dar admis totuși cu multă ușurință ca posibil prin metaforă, este foarte probabil un toponim personal (cf. și *La Oglindă* și *Valea Oglinzii*, înregistrate în Basarabia, precum și *Oglinzii*, sat din jud. Neamț), apelativizat prin remotivare și difuzat cu ignorarea cerințelor elementare ale anchetei, inclusiv indicarea locului culegerii materialului lingvistic, necesară pentru eventuale verificări;

osoi „partea de deal care este mereu la umbră, la miază-noapte” (< bg. *osoj*) este considerat cu etimologie necunoscută, deși E. Petrovici l-a explicat într-un articol notoriu⁴⁴;

oușor, înregistrat cu sensul de „deal de formă ovală” este considerat ca diminutiv al apelativului *ou*, prin comparație metaforică, opinie similară cu aceea a lui Dumitru Loșonți⁴⁵. Deosebirea constă în faptul că cercetătorul clujean a identificat și un entopic *ou*, în timp ce în Basarabia acest entopic nu a fost înregistrat. D. Loșonți respinge explicația toponimelor *Oușor*, înregistrate în Moldova, prin termenul *oaș* „curătură” (G. Pascu și Iorgu Iordan), invocând și argumentul că nu există suf. *-or*, necesar pentru derivarea *oaș* > *oușor* și, ca urmare, conchide că trebuie să presupună un entopic **oușor* „ridicătură rotundă”, de la care „fără îndoială” provin toponimele moldovenești menționate. Noi am arătat cu suficiente exemple că unele denumiri *Oușorul* au la bază cuvântul *oușor*, derivat al entopicului *oaș*, de origine maghiară (< *avas*)⁴⁶.

⁴³ Termenul, în var. *zăliște* este comentat și de Dumitru Loșonți, în *Soluții și sugestii etimologice*, București, Univers enciclopedic, 2001, p. 177.

⁴⁴ *Ursoi, Orsoaie, Ursoaie, Usoi, Osoi, Osoie, Osoaie, Usoaie „ubac”*, în „Revue roumaine de linguistique”, XIII, 1968, p. 481–483.

⁴⁵ *Op. cit.*, p. 82–83.

⁴⁶ *Lexic și onomastică în centrul Moldovei (I)*, în vol. *Rezultate și perspective actuale ale lingvisticii românești și străine*, coordonator Luminița Hoarță Cărașu, Editura Universității

Contraargumentul inexistenței sufixului *-or* nu este exact⁴⁷, fiindcă pronunția dură a fricativei *-ș* (din *oaș*) ocultează suf. *-ior* rostit ca *-or*, cf. *drăgălășor*, *târșor*. Disputa nu poate fi însă tranșată global, ci prin cercetarea fiecărui toponim în parte, pentru a constata dacă nu cumva ne aflăm în fața unor toponime remotivate prin etimologie populară, termenul *oaș* fiind de mult ieșit din uz în Moldova. Faptul că multe denumiri se referă la dealuri poate induce pe cercetător în eroare, fiindcă oașele (și oușoarele) cu fânețe se aflau (și) pe dealuri sau munți. Argumentul decisiv nu poate fi găsit decât la fața locului: dacă acolo nu există nici o înălțime de forma unui oușor, toponimul nu poate desemna decât un (fost) oaș (mic). La sud de satul Suhuleț, com. Tansa, jud. Iași, un loc numit *Oușoarele*, de pe dealul Comornița, se află aproape de firul văii *Hăoașa* sau *Hăoașul* < *Oașul*, hidronim care trebuie explicat prin existența unui vechi oaș;

pisc, cunoscut îndeobște cu sensul „vârf ascuțit de munte sau deal”, are și înțelesul de „vârf ascuțit, în plan orizontal”, de regulă la dealurile care coboară ca un pinten în șesuri, semantism constatat în anchetele noastre și înregistrat de T. Porucic (p. 29), dar nereținut de A. Eremia;

pont „porțiune de teren agricol (de o anumită suprafață), aflat în proprietate particulară”, dacă sensul a fost corect înregistrat, se referă la terenurile date în folosință foștilor țărani clăcași, în condițiile unor reglementări, condiții (ponturi) contractuale inițiate de domnii Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, de unde a rezultat derivatul (*țăran*) *pontaș*. Cuvântul *pont* nu provine din *punct*, prin transformări fonetice în vorbirea regională, ci este un împrumut din magh. *pont* (DLR, DEX). O variantă nouă, răspândită și în Basarabia, este *punct*, înregistrat ca un alt cuvânt, deși termenul a fost găsit și în cele trei sate de la Cahul, unde a fost auzită forma *pont*. De observat este și faptul că definițiile termenului *punct* cuprind sensuri secundare: „așezare omenească, localitate” (apud DLR, care interpretează eronat sintagma *punctul unde stă, orașul în care trăiește*) și „loc de casă”. Ca urmare, nu *pont* provine din *punct*, ci, în cazul de față, acesta este rezultat din primul prin atracție paronimică;

popândac și **popânzac** sunt unul și același cuvânt, considerate însă separat doar fiindcă T. Porucic l-a înregistrat pe cel dintâi cu un sens foarte general: „ridicătură mică de teren”;

rampă, cu sensul „loc de ieșire din pădure, unde se plătea taxa pentru lemne”, are un sinonim nemenționat *vamă*, care se regăsește ca toponime foarte răspândite, iar în articolul pentru acest cuvânt înțelesul nu este înregistrat;

rateș nu a avut, cu siguranță, sensul 3. „casă boierească, conac”, dedus, greșit, probabil din contextul: „După înfățișare am cunoscut că e un rateș boieresc” (Sadoveanu), care se referă la un rateș de pe o moșie proprietate boierească;

rât „fâneță în luncă”, în general desemnând locuri de cosit, în șesuri, dar și pe locuri înalte, nu poate avea sensul „vârful dealului”, preluat din DERS, unde termenul este glosat eronat și ca „mlaștină”⁴⁸. Etimologia, corectă, magh. *rét* „pajiște”, trebuia să avertizeze asupra posibilelor greșeli;

„Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007, p. 100–103. Aici am înregistrat varianta diminutivă *oașuț* (de fân), atestată la 26 martie 1704: CDM, V, nr. 304.

⁴⁷ Sufixul este înregistrat totuși de Sextil Pușcariu, e drept, numai în cuvinte în care se constată dispariția iotului din sufixul propriu-zis *-ior*, precum *neteior*, *rotunșor*, *oglinșoară* etc., rezultate prin derivare din baze cu finala *-a* (*neted* etc.), cf. *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, 1994, p. 71, 267, 338.

⁴⁸ Autorii DERS au preluat, la rândul lor, greșeli de traducere ale editorilor documentelor din colecția *Documenta Romaniae Historica* (DRH). Într-un uric moldovenesc din 13 iunie 1456, sintagma slavonă черец(ъ) рыт(ъ), ѳ Шлмъзы a fost tradusă „peste săpătură, la Șumuz” (DRH, A, II, p. 90, nr. 60), iar în DERS s-a „corectat” tacit eroarea, deducându-se sensul „mlaștină” în loc de „săpătură”. Într-un uric muntenesc de danie a unor sate, din 1512–1513 iulie 23, sintagmele исхоуді рѣтомъ Бранемъ, нафт

scaun „treaptă, terasă pe coasta unui deal”, bine reprezentat și de toponime corespunzătoare în toată Moldova, nu poate fi ilustrat însă prin top. *Scaune*, găsit în contextul „curgea un pârau prin Scaune, la Sfântul Gheorghe” (Sadoveanu, *Opere*, V, p. 462), deoarece aici scriitorul se referea la strada Scaune din spatele Spitalului Colțea și la biserică Sf. Gheorghe din București, hodonimul având altă motivație. Această stradă era locuită în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea de măcelari⁴⁹, iar trunchiul de tăiat carnea și, prin metonimie, măcelăria însăși erau numite *scaun*⁵⁰;

secătură este înregistrat doar cu două înțelesuri, „loc lipsit de vlagă, pământ care nu rodește” și „apă stătătoare care seacă vara”, dar sensul care a creat cele mai multe toponime *Secătura*, câteva consemnate și în Basarabia, este acela de „pădure defrișată după secare (uscare)”. În asemenea locuri s-au făcut poieni și au apărut satele Secătura (douăsprezece numai în Moldova din dreapta Prutului) sau Secăturile. În *Dicționar*, acest sens este consemnat doar prin două documente istorice, nu și în anchete, fapt ce nu poate indica absența sa în stânga Prutului;

seci, termen cu răspândire largă și semantisme bine identificate⁵¹, pomește de la o bază veche slavă și nu este exactă etimologia în s.-cr. *seča*, cuvânt care poate explica doar eventuala difuziune a termenului în sud-vestul României. Mai surprinzătoare este etimologia facilă propusă de DTRO, 6, p. 52, care indică adj. *sec* „lipsit de vegetație” ca explicație pentru mai multe toponime *Seci(u)*;

selbă este un exemplu tipic de denaturare a terminologiei autentice populare prin punerea în circulație și preluarea necritică a unor creații livrești necenzurate. Italianism (< *selva*) creat de Ion Heliade Rădulescu, folosit de A. Mureșanu (cu varianta *silbă*), C. Aristia, N. Filimon și Eminescu, în *Epigonii*, pentru efectul său stilistic (*Visul selbelor bătrâne de pe umerii de deal*), cuvântul a fost înregistrat, printr-o mistificare romantică, de S.F. Marian într-o notă de subsol în care ne asigură că acest cuvânt s-ar găsi la românii din Bucovina și în variantele *sehelbă*, *silbă*, *silhă* și *sihlă*, cu înțelesul „pădure tânără și deasă”⁵², încercând, evident, să lege etimologic un apelativ popular autentic (*sihlă*, *șihlă*) de un termen contrafăcut. T. Porucic pretinde că l-ar fi regăsit în anchetele din Basarabia⁵³ și astfel drumul presupusului entopic este deschis și spre lexicoanele ulterioare⁵⁴, ajungând și în prezentul *Dicționar*, fără mențiunea strict necesară *livresc*, cu o definiție imaginară („Întindere mare acoperită de arbori, arbuști și plante erbacee”) și cu etimologie greșită (< lat. *silva*), care induce concluzia că acest cuvânt ar fi moștenit;

рътом Вранецим и прехоант рѣтъ Болдеѣ, au fost traduse ca „iese la dealul Vranei”, „merge la dealul Vrâneștilor” și „trece dealul Boldei”, în loc de „iese la râtul Vranei”, „merge la râtul Vrâneștilor” și, respectiv, „trece râtul Boldei”. (DRH, B, II, p. 210, 211, 213, 214, nr. 105; autorii DERS nu au identificat aici cuvântul românesc *rât*, pe care l-au observat doar în uricul de confirmare a acestei danii domnești, din mai 1531, unde traducerea este aceeași, „deal”: DRH, B, III, p. 183, 184, 186, 187, nr. 113).

⁴⁹ Alexandru Predescu, *Dâmboviță, apă dulce*, București, Editura Albatros, 1970, p. 85.

⁵⁰ *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 422 (s.v. *scaun*).

⁵¹ Vlad Cojocaru, *Câmpul semantic al noțiunii de „loc defrișat” în toponimia din bazinul Uzului (Moldova)*, în ALIL, XXVIII, A, 1981–1982, p. 70–71.

⁵² *Ornitologia poporană română*, II, Cernăuți, 1883, p. 210.

⁵³ *Lexiconul...*, p. 61.

⁵⁴ DLR, în mod surprinzător, sub *sihlă*, nu discerne informațiile autentice, amestecă formele populare cu cele livrești și acceptă o posibilă etimologie în lat. *silva*, reține și creația *selbă* (și var. *sehelbă*), cf. lat. *silva*, știind și că aceasta ar fi însemnând o „pădure tânără (și deasă)”, și nu bătrână, ca la Eminescu! DEX, mai exact, indică pentru *sihlă* și *șihlă* originea sl. *suhlŭ*. Pentru posibila origine de substrat, răspândirea termenului în spațiul slav și alte semantisme, vezi Onufrie Vințel, *Sihlă*, în „Studii și cercetări de onomastică”, 5, 2000, p. 249–254.

suhodol „vale lipsită de apă curgătoare și de izvoare bogate”, cu o singură atestare, la T. Porucic (p. 32), nu este, cu certitudine, un entopic românesc, ci rezultatul interpretării ca nume comun a unui hidronim slav *Sohodol* din Basarabia. Am dovedit acest fapt prin analiza întregii informații disponibile în prezent⁵⁵;

suseniță „parcelă de teren agricol lungă și îngustă”, cu sinonime precum *jiribie*, *șurină*, *șirincă* etc., este un vechi termen agrimensural și, ca urmare, exclude etimologia *suse* (lit. *šosea*) + suf. *-eniță* (inexistent), apelativul *șosea* fiind un neologism (< fr. *chaussée*). DLR, s.v. *șusăniță*, deși trimite la bg. *cyuehnyua* „fâșie lungă de carne, slănină” etc., perfect acceptabil în conținut și expresie, consideră etimologia ca necunoscută, având în vedere, probabil, aria nordică de circulație a entopicului românesc;

șar „fâșie de apă în mijlocul unui râu” (= firul apei) este înregistrat cu etimologie necunoscută, deși DLR trimite pentru comparație la magh. *sor* „șir” și la s.-cr. *šara* „dungă”, sugestii care nu trebuie ignorate; **șleau**, cu var. *șleah*, are sensul primar „drum mare”, dovadă fiind hodonimele *Șleahul Chișinăului* etc., și nu cel secundar „drum de țară, bătătorit de care (neamenajat)”, fiindcă nu orice drum este un șleah. Originea cuvântului este ucr. *шляк* și nu pol. *szlak*, care nu poate explica fonetismul românesc;

șurină „fâșie îngustă de teren arabil” este considerat cuvânt cu etimologie necunoscută, deși în DLR originea este corect indicată: ucr. *шурпана*;

volocă „pădure de luncă” nu este atestat în anchete, ci doar prin două toponime din Basarabia, cu etimonul rus. dial. *волока*, cu același sens. Cu bogate informații documentare și din anchete, am dovedit existența termenului ca entopic al limbii române și am constatat o largă răspândire a toponimelor cu această bază în toată Moldova istorică⁵⁶;

zgură este înregistrat doar cu sensul „pământ uscăcios, ars de soare, neproductiv”, care nu poate motiva convingător mai multe toponime cunoscute, între care *Zgură* și *Zgurița* din Basarabia. Mult mai bine s-ar putea explica aceste nume prin existența unor bude de potasiu, în urma cărora rămăneau mari cantități de cenușă, cărbune ars și *zgură*⁵⁷. O eventuală confirmare documentară sau un sondaj arheologic ar asigura certitudinea ipotezei.

3. Probleme lexicografice

Cuvintele-titlu din *Dicționar* sunt, de regulă, termeni geografici înregistrați în anchetele din Basarabia, dar și exclusiv în surse deja publicate, de exemplu *adâncime*, *albinărie*, *aluviiune*, *cătuniște*, *fartai*, *fartal* etc. Criteriile selecției entopicelor, mult mai numeroase decât cele înregistrate în acest dicționar, și a altor informații rămân obscure și, de aceea, generează întrebări fără răspuns. De pildă, ne putem întreba de ce nu sunt indicate puncte de anchetă și pentru aceste cuvinte: *adâncime* este necunoscut în Basarabia sau, dimpotrivă, este atât de cunoscut, încât nu a mai fost pusă o întrebare, fie și directă, pentru a-l căuta? Dar și *adăpost* este general în limba română și totuși este înregistrat, dar numai în șapte puncte, fapt ce poate sugera concluzia că termenul are circulație restrânsă. *Fartai* și *fartal* sunt documentate doar cu trimitere la dicționarul dialectal basarabean din 1985–1986. Trebuie să înțelegem că aceste cuvinte nu au mai fost regăsite în ancheta toponimică sau că, deși puțin cunoscute, s-a considerat că cercetarea dialectologică

⁵⁵ Mircea Ciubotaru, *Lexic și onomastică în centrul Moldovei* (II), p. 65–66.

⁵⁶ Idem, *Entopice de origine slavă...*, p. 132–138.

⁵⁷ Idem, *Noi observații asupra apelativului budă...*, p. 280, unde se motivează în acest mod toponimul *Zgurăria* din com. Dagăta, jud. Iași.

a fost suficientă? Entopicul *deal* este general în spațiul românesc și, pe drept cuvânt, nu erau necesare atestări de anchetă basarabeană. Ne întrebăm însă dacă trebuiau consemnate cele zece toponime în care apare entopicul *deal* și, în caz afirmativ, care au fost motivele alegerii lor dintre cele câteva mii de oronime probabile: atestarea acelor pe întreg teritoriul Basarabiei, gradul lor de notorietate zonală sau ilustrarea anumitor tipuri de sintagme toponimice?

Dicționarul pe care îl analizăm consemnează un mare număr de sinonime ale cuvintelor-titlu, fapt pozitiv și necesar (cu rezerva necesității stringente a selectării celor reale, adică probabile sau măcar plauzibile). După părerea noastră, lucrarea ar fi sporit în valoare dacă sinonimele, măcar cele sigure, ar fi fost înregistrate ca trimeri la cuvintele-titlu de bază, putând fi mai ușor găsite de cititorul interesat. De exemplu, termenul *bojdeucă* nu poate fi aflat repede decât dacă știm că este înregistrat ca sinonim pentru *budă*, dar dacă se obiectează că nu s-au lucrat decât unele cuvinte sinonime, atunci nu mai apar criteriile selecției acestora. Un entopic important, *vladnic*, pare a lipsi, dar căutătorul norocos îl descoperă în articolul *hlabnic*, numai dacă știe că aceste cuvinte sunt alofone. În aceeași situație se află termenul foarte cunoscut *jeliște* (*vântului*) ce trebuie căutat, ca variantă, fie sub *ieliste*, fie sub *veliste*.

Tehnica lexicografică propriu-zisă apare uneori ca aleatorie. Astfel, cuvântul *hectar* este considerat un entopic și definit ca „lot de pământ”, termen rezultat prin extensie semantică de la denumirea unității de măsură pentru suprafețe agrare. Informația apare ca paragraf al etimologiei, în timp ce *pogon* este prezentat, corect, cu două sensuri: 1. unitate de măsură și 2. teren agricol de un pogon, etimologia privind primul sens, ca și în cazul apelativelor *falce* și *stânj*. În mod nejustificat, *șes* este prezentat ca două cuvinte, *șes*¹, ca adjectiv, și *șes*², ca substantiv, primul fiind considerat ca provenit (prin schimbarea categoriei gramaticale?) din cel de-al doilea, în contrasens cu DLR, DEX, care le consideră, corect, un singur termen, cu două valori semantice și cu etimonul latin *sessus* având valoarea primară adjectivală și nu substantivală.

În fine, corelația lexicografică este prea laxă. De pildă, la *menzil* se consideră că termenul ar fi sinonim cu *han* și *ratuș* (fapt inexact), dar la *rateș* găsim doar sinonimele *făgădău* și *tractir*, iar la *han* nu este înregistrat și cuvântul *menzil* (nici nu trebuia!). Termenul *șirlău* este considerat sinonim cu *hârlău*, dar în articolul despre acest ultim cuvânt informația, importantă pentru etimologie, nu se regăsește. Deficiența este generală.

Concluzia ultimă a investigației noastre este aceea că pe terenul lexicografiei și al toponimiei românești sarcinile de lucru nu par a se apropia de un final previzibil.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iași, Bulevardul Carol, nr. 11